

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Michaël 2007

Communie

Inhoud van dit nummer

Van de reactie 1
Van binnen uit 1
Thema: Communie 2
Serie: Het bewogen begin 14
Euthanasie 20
Bestuur en instellingen 22
Berichten uit de gemeenten 24
Jongeren 26
Allerlei 27
Boeken 29
Internationaal 32
Aankondigingen 35
Gestorvenen 36

Redactie

Nelle Amons, Bastiaan Baan, Jolanda van Dam,
Marianne de Nooij

Redactie-adres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@unica4.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079
e-mail: josvandamme@chello.nl

Druk

Drukkerij De Appelbloesem Pers, Amsterdam

Kopijdata:

Adventnummer: 10 oktober 2007

Paasnummer: 10 februari 2008

*Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@unica4.nl).*

*De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te
plaatsen.*

*Illustratie omslag: 'Vereniging van tegen-
stellingen', Alchemistisch manuscript van
Pandora (16e eeuw), Parijs*

De Christengemeenschap in Nederland en België Adressen (geen postadres) en tijden van diensten

M=mensenwijdendienst, K=Zondagsdienst voor de
kinderen, Info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 072-5613144, bgg 0229-
242121, M zo 10, di 9, do 10 (info), za 8 (info),
K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 020-6420769
M zo 10, di 7, do 9, za 9, K zo 9.30

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, Mortsel, 03-8305860
M zo 10, wo 7, do 10 (info), vr 9.30, K zo 9.15 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 026-4433953, bgg 026-3708049
M zo 10 (info), do 9.30 (info), K zo 9.30 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 070-3634898
M zo 10.15, wo 10, do 8, vr 10.30 (info),
K zo 9.30

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 0343-531685
M zo 10.30, do 9.30, K zo 10

Eindhoven, Dorpsstraat 122, Veldhoven, 040-2451134
M zo 10.45 (info), wo 9.30, vr 9.30 (info), K zo 10 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 035-6935774
M zo 10, K zo 9.30 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 0592-347059
M zo 10.30 (info), do 10 (info), K zo 10 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 058-2151708
M zo 10.15 (info), do 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 39-49, 071-5121459
M zo 10.30 (info), za 10.30 (info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 0522-259020
M zo 10.15 (info), K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62, 0118-591628
M zo 10 (info), K zo 9.15 (info)

Rotterdam, Lumeysstraat 33, 010-4662586
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10

West-Brabant, Minckelersstraat 27, Breda, 076-5422983
M za 9.30 (info)

Zeist, van Tetslaan 4, 030-6913868, bgg 6921173
M zo 10.30, wo 9, vr 10 (info), za. 9, K zo 9.45

Zutphen, Badhuisweg 27, 0575-541288,
bgg 06-40717174, M zo 10.30 (info), do 9.15 (info),
za 9 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506

Groot Hertoginnelaan 4, 2517 EG Den Haag
E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

Voor u ligt het laatste themanummer in het vierluik van thema's over de vier delen van de mensenwijdingsdienst, met artikelen over conflicten en communicatie, over de communie in de dienst, over 'waardigheid' en over vrede.

Nadat in het Pinksternummer het laatste deel over 'De twaalf apostelen' verscheen, vangt nu de serie 'Het bewogen begin' aan waarin de pioniers van de Christengemeenschap centraal staan. De nieuwe serie opent met een wat langere bijdrage over het leven en de levensimpulsen van Walter Gradenwitz, samengesteld door de heer Jaap Vermeer. In de herfsttijd treedt ons in de natuur een veelheid aan sterfprocessen tegemoet en zijn we in het jaarverloop wat meer dan anders gericht op het sterven. In haar artikel over euthanasie wil Wilma Bos bijdragen aan de meningsvorming rond dit onderwerp; de Christengemeenschap kent immers geen richtlijnen of voorschriften met betrekking tot dergelijke ontwikkelingen (zie ook de bijdrage van Johannes Luijken op deze pagina). Verder natuurlijk weer veel nieuws uit binnen- en buitenland, met ondermeer de jaarlijkse berichten van 'onze mannen in den vreemde' Arie Boogert en Maarten de Gans.

Marianne de Nooij

Van binnen uit

Naar mijn overtuiging levert de Christengemeenschap een belangrijke bijdrage aan de herbezinning op de normen en waarden die in onze samenleving gaande is. Maar zij doet dat op bijzondere wijze. Je zult vergeefs zoeken naar leefregels. Er is niets concreets waaraan je je kunt houden en waaraan je kunt afmeten of je goed of braaf leeft. Toen ik voor het eerst de sacramenten tegenkwam trof mij dit diep. Ik voelde van de communie geen regels uitgaan maar diepe morele substantie. Die wordt aangereikt en je mag daar helemaal zelf mee aan de gang gaan. Overal in de wereld zijn mensen met moraliteit bezig maar dat gebeurt gewoonlijk in de vorm van regels en afspraken. In de communie leeft voeding van binnen uit. Die ligt dieper en reikt verder dan de uitgekristalliseerde normen en waarden in onze samenleving. Christen zijn is dus spannend. Er is een leider, maar die heeft kennelijk meer vertrouwen in de mens dan wij zelf. We zijn ook niet gevrijwaard voor vergissingen, het is een zoektocht. Christen zijn heeft te maken met op zoek gaan naar moraliteit.

Mensen die zo leefden was ik daarvoor wel tegengekomen maar hun bron was mij verborgen. Het was voor mij dus een cruciale ervaring. Ik denk dat ik daardoor iets van het wezen van Christus heb vermoed, hij die de bron van alle moraliteit is, die liefde is. Door mijn ontmoeting met de Christengemeenschap ben ik de bron bij andere mensen gaan begrijpen en herkennen.

Johannes Luijken

In het laatste thema van het vierluik over de vier delen van de mensenwijdingsdienst staat de communie centraal. Conflictbemiddelaar Friedrich Glasl schetst een weg van het conflict naar een opnieuw met elkaar kunnen communiceren. Harry Buisman gaat in op verschillende aspecten van de communie in de mensenwijdingsdienst. In de bijdrage van Rudolf Frieling worden gezichtspunten aangereikt over 'waardig' communiceren en tot slot beschrijft Johannes Luijken hoe je 'vrede' kunt oefenen.

Van conflict naar communiceren

door Friedrich Glasl (conflictbemiddelaar, gemeente Salzburg)

Mijn werkterrein als mediator is het bemiddelen en begeleiden bij conflicten in organisaties (zie voor verdieping Glasl 2006). Voor het begrip 'conflict' moet ik eerst het volgende voorop stellen: de werkelijke problemen bij sociale conflicten zijn niet de verschillen van meningen of doelstellingen van mensen, maar hun wijze van omgaan met die verschillen. Verschillen zijn als zodanig noodzakelijk voor elke vorm van leven en ook voor de ontwikkeling van gemeenschappen. Het nut van elke samenleving bestaat tenslotte in het feit dat mensen met verschil in kennis en kundigheid, verschil in ervaringen en achtergronden, verschil in temperamenten, leeftijden, gender, culturen, enz. elkaar aanvullen. Door de constructieve omgang met de verschillen ontstaat een geheel, dat meer presteren kan dan waar toe de enkelingen bij elkaar in staat zouden zijn. Wij moeten ons telkens realiseren: indien wij allen van gelijke aard zijn is geen ontwikkeling mogelijk.

Leren omgaan met verschillen

Het eigenlijke probleem bij sociale conflicten, zo stel ik dus, is de wijze van omgaan met de verschillen. Want de mensen communiceren in tijden van spanning en conflict niet waarlijk met elkaar, omdat alle zielenactiviteiten van de mensen in toenemende mate 'gecorrump' worden. Er treden namelijk dramatische deformaties op in hun vermogen om zu-

ver waar te nemen, helder te denken, onbevangen te voelen en iets constructiefs te willen. Het gevolg van de deformaties zijn vervormde *waarnemingen*: de mensen vormen beelden van dingen, gebeurtenissen en van elkaar, die gefilterd, eenzijdig vertekend en vervalst worden, zonder dat zich de betrokken mensen van hun beperkingen bewust zijn. Zo ontstaan door de 'tunnelblik' de zwart-wit beelden van jezelf en van de ander: ik ben slim en jij bent dom, wij zijn vlijtig en jullie zijn lui, ons volk is goed en jullie volk is slecht.

Ook het *denken* wordt gecorrump: de mensen oordelen snel op grond van onvolledige waarnemingen; zij schuiven de schuld van mislukkingen anderen in de schoenen; zij projecteren conclusies uit oude ervaringen op nieuwe situaties, zonder zich af te vragen of dit wel terecht gebeurt. Hun denken neigt tot zwart-wit polarisering, simplificering, generalisering en wordt stug en star.

In het *gevoelsleven* treden ook grote veranderingen op: de mensen hebben steeds meer moeite zich in de ander in te leven. Omdat zij zich niet willen laten kwetsen sluiten ze daarom hun gevoelens voor elkaar af, er komen emoties op van angst of woede, of zij willen zich ongevoelig en onkwetsbaar maken. Zo ontstaat op den duur 'sociaal autisme', dat wil zeggen de mensen sluiten zich in zich zelf op. Desalniettemin menen zij precies te weten

wat de anderen denken, voelen en willen. Indien de emoties sterker worden raken de mensen *buiten zich zelf*. Hun denken wordt min of meer door de affecten bepaald en kan niet meer vanuit bezonnenheid tegensturen. In het *wilsleven* treedt – samen met de corruptie in de gevoelswereld – een fanatisering op, waardoor mensen gefixeerd raken op radicale doelen; hun streven wordt beheerst door wraakzucht en vergeldingsdenken. Al dat leidt tot een zichtbare verarming in hun *gedrag*, dat wil zeggen hun handelen wordt steeds meer fantasieloos en stereotyp (in mijn boek 'Help! Conflicten' heb ik deze mechanismen, die ik hier alleen maar kort aanduid, gedetailleerd beschreven).

Al met al kun je zeggen: *het waarnemen, denken, voelen en willen van de mensen worden niet meer door hun Ik geleid, maar worden (min of meer onbewust) door psychosociale mechanismen gedreven*. De mensen raken werkelijk 'buiten zich zelf'. Want hun Ik, hun Zelf, heeft niet meer de leiding – mensen worden in een conflict gemechaniseerd, Ik-loos door driften gestuurd. Wat hen in plaats van het Ik bezielt is een wezen, dat in de psychologie van C.G.Jung de 'schaduw-persoonlijk-

heid' en in de antroposofie de 'dubbelganger' genoemd wordt. Daarmee is de personificatie van de onprettige, negatieve en zelfs gevaarlijke aspecten van iemands persoonlijkheid bedoeld. In mijn boek 'Konflikt, Krise, Katharsis und die Verwandlung des Doppelgängers' ga ik hier dieper op in (zie ook de boekbespreking op pag. 30 (red.)).

Wanneer mensen op deze wijze met elkaar omgaan, komt het niet tot een ware ontmoeting van Ik tot Ik. Want de schaduw van de een roept de schaduw van de tegenstander op volgens het motto 'je krijgt een koekje van eigen deeg terug!'. Met elke actie en reactie versterken de schaduw-persoonlijkheden elkaar nog meer.

Helend proces

Indien nu in conflicten de mensen met elkaar over hun geschillen ruzie maken, ontmoeten ze niet het werkelijke denken, voelen en willen van de ander, want eigenlijk botsen de karikaturen van de mensen op elkaar. Karikaturen, die zij van zich zelf en van de ander gemaakt hebben en die zij voor het ware wezen houden. Daarom heeft mijn adviseren en begeleiden vooral tot doel, de gedeformeerde en gecorrumpeerde zielenfuncties weer te zuiveren.

Deze zuivering kan gebeuren door de werking van de mechanismen in de eigen ziel te herkennen, te begrijpen en bewust te maken. Dat gebeurt doordat de Ik-krachten gesterkt worden. Dat wil zeggen dat de zielenfuncties van het waarnemen, denken, voelen en willen door het Ik gestuurd worden en tot verantwoordelijk handelen leiden. En dat vereist dat de conflictpartijen bereid zijn, zich door de tegenstander een spiegel voor te laten houden en zich de vraag te stellen: 'Hoe heeft mijn vij-

'Confrontatie', Han Mes (1989)

and mij waargenomen? Wat heb ik door mijn doen en laten bij de ander opgeroepen - ook al heb ik dat zo helemaal niet gewild? Heb ik mij laten leiden door een illusoir zelfbeeld? Waar heb ik mijn vijand door de deformaties in mijn eigen ziel gereduceerd tot een schaduw-persoonlijkheid? En waar heb ik hem gevangen gehouden in een negatief beeld, dat ik van hem gemaakt heb?’

Voor mijn werk als mediator of adviseur betekent dit, dat ik met de mensen precies naga hoe zij de gebeurtenissen, die tot escalatie van het conflict hebben geleid, subjectief gezien hebben: wat heeft de een waargenomen en hoe heeft de ander dit gezien? Hoe heeft de een dit geïnterpreteerd en hoe heeft de ander dat begrepen? Welke emoties zijn hierdoor bij de ene en bij de andere partij ontstaan? Wat voor intenties heeft dat bij de mensen opgeroepen? Hebben zij ook waargenomen, welke gevolgen dit voor hen zelf en voor de ander gehad heeft? En tenslotte: zijn ze bereid hun aandeel aan verantwoordelijkheid op zich te nemen voor hun bijdrage tot de verwickelingen?

Indien het lukt het waarnemen, denken, voelen en willen weer te ontdoen van de deformaties, dan zijn ontmoetingen tussen de mensen mogelijk. Want dan kunnen ze weer verbinding opnemen met hun eigen hoger Ik. Zij laten zich niet meer eenzijdig sturen en overheersen door hun schaduw-persoonlijkheid. Door de confrontatie met hun dubbeltwilling – die tenslotte ook een belangrijk deel van hun wezen is, maar niet hun gehele wezen! – herkennen zij hun ontwikkelingsuitdagingen. Dat betekent echter dat zij door ware zelfkennis hun lot in eigen hand nemen. Ze zijn niet meer door affectieve acties en reacties ‘fremd-gestueert’, maar worden ‘selbst-gestueert’, door aan zich zelf te werken.

Wanneer ze door hun Ik en hun hoger Zelf geleid worden, communiceren zij pas met zichzelf – zij kunnen het eens worden met zichzelf, met de goddelijke kern van hun diepere wezen. In de hitte van de strijd zijn ze

niet in staat geweest, de spiegelingen van hun negatieve eigenschappen te aanvaarden, die hen door hun vijand ongevraagd op een overdreven manier voorgehouden werden. In tegendeel: zij hebben de agressieve beschuldigingen als onterecht afgewezen. En als reactie hebben zij de vijand beschuldigd, dat hij zelf die fouten begaan heeft, die hij de ander verwijt. Aldus heeft hij de eigen donkere en onvolmaakte aspecten van zich afgesplitst en op de vijand geprojecteerd! Daarmee hebben de conflictpartijen de verantwoordelijkheid voor hun donkere, onvolmaakte aspecten van hun persoonlijkheid – die echter bij hun gehele persoonlijkheid hoort – niet op zich genomen. Pas door de smartelijke loutering van hun wezen (want elke diepere zelfkennis is confronterend en ongemakkelijk), door het offeren van hun illusoire zelfbeeld, wordt een ‘katharsis’ mogelijk, een innerlijke zuivering – en vervolgens bevordert die een ‘metanoia’, een geestelijke ommekeer. Dit is een *helend proces*, want de door het conflict gespleten mensen worden hierdoor weer *heel*. Zij overwinnen de splitsing in goed en kwaad, die tot de opvatting leidde ‘ik ben goed en jij bent alleen maar slecht!’. Nu herkennen zij, dat goed en kwaad in hen zelf zit. En zij kunnen aanvaarden, dat ook in de ander goede en kwade aspecten zijn.

Pas als dit proces van zelfkennis, van *katharsis* en *metanoia* op gang gekomen is, zijn de mensen als het ware in verbinding met zich zelf, met hun ware Zelf. Zij omvatten licht en schaduw en worden weer heel. En pas dan kunnen zij ook met de voormalige vijand waarachtig communiceren. Wat heel in mij is, dat kan in verbinding treden met wat heel in de ander is. En wat mij motiveert in mijn streven naar heelheid, dat herken ik ook als motivatie van mijn tegenover, als zijn streven om een heel mens te worden. Het goddelijke in mij ontmoet het goddelijke in de ander. Dat is ware communicatie. Dat is ware communie van het goddelijke in de mensen met het goddelijke in de wereld.

Bronnen:

- Glasl, Friedrich. 2001. Help! Conflicten. Vrij Geestesleven/Uitg. Christofoor, Zeist
- Glasl, Friedrich. 2006. Het contingentiemodel van conflicthantering: het conflictkompas. In: T. Bercx/A. Kil/R.v.d.Laan/L.Marinusse (ed.). Handboek conflict-

- hantering en mediation. A Wolters Kluwer business. Alphen aan den Rijn, blz. 49-76
- Glasl, Friedrich. 2007. Konflikt, Krise, Katharsis und die Verwandlung des Doppelgängers. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart

De communie in de mensenwijdingsdienst

door Harry Buisman (geestelijke, gemeente Den Haag)

Tijdens een interkerkelijke bijeenkomst van mensen uit een katholieke parochie, een protestantse gemeente en onze Haagse gemeente van de Christengemeenschap ontstond een levendige discussie, waarbij mij opviel dat voornamelijk de mensen uit de beide laatstgenoemde groeperingen aan het woord waren. De eerst genoemden zwegen – totdat helemaal aan het eind van het gesprek (het ging over het sterven en alles wat daarmee samenhangt) een vrouw uit de eerste groep zei dat het onderwerp waarover gesproken was eigenlijk ‘een mysterie’ was en ze voegde er nog aan toe: ‘en dat moet ook maar zo blijven!’ Ik vond dit zo karakteristiek dat ik het nooit vergeten ben, hoewel de bijeenkomst al vele jaren geleden heeft plaatsgevonden. Karakteristiek om twee redenen: ten eerste had deze katholieke vrouw nog een gevoel voor het mysterie en ten tweede door deze beweging ‘en dat moet ook maar zo blijven’. Ze was misschien wel bang dat door het vele gepraat van de anderen dit mysterie teniet gedaan zou kunnen worden. Dat gevaar is ook zeker aanwezig, maar toch ontkomen we er denk ik in onze tijd niet aan om te proberen een mysterie met ons denken te doordringen, om het licht van onze gedachten erop te laten schijnen. Wat zich tijdens de sacramentele communie afspeelt is een mysterie, waarvan we het geheim slechts zeer ten dele zullen kunnen oplossen. Toch moeten we een voorzichtige poging wagen.

Het heilige maal

Het communiegedeelte van de mensenwijdingsdienst is het vierde en laatste gedeelte van de dienst, dat altijd in onveranderde vorm terugkeert. Op het altaar bevinden zich de gewijde substanties: brood en wijn, die in het voorafgaande deel van de dienst zijn geworden tot het lichaam en het bloed van Christus. Krachten van dat wezen dat tijdens het mysterie van Golgotha de dood heeft overwonnen, hebben zich met brood en wijn verbonden.

In de eerste eeuwen van het christendom had men voor het communiegedeelte van de dienst letterlijk nog geen woorden. Het was nog een mysterie, een gebeuren waarover gezwezen werd (het Griekse *muein* betekent (de lippen) sluiten). Ter afsluiting van de dienst vond er een maaltijd plaats waaraan de gehele gemeente deelnam en waarbij door de voorafgaande transsubstantiatie de tegenwoordigheid van Christus beleefd werd. ‘Ik zal het maal met hem houden en hij met Mij’ (Openbaring 3, 20).

In latere eeuwen werden er tijdens deze heilige maaltijd psalmen gezongen en nog weer later werden er steeds meer woorden gevonden voor dit gedeelte van de dienst. De maaltijd zelf reduceerde zich intussen steeds meer tot de huidige vorm. Vanaf de 7e eeuw werd het altaarbrood door de priester zelf meegebracht. Dan treedt het gebruik op om uit dit brood hosties te snijden. De gelovigen namen nog een tijd lang allerlei voedsel mee, ook

voor het levensonderhoud van de geestelijken. Vanaf de 12e eeuw komt hiervoor in de plaats het geld. Men kan een hele studie maken van de ontwikkeling van de liturgie door de eeuwen heen, maar daartoe leent zich dit artikel niet.

Laten we in plaats daarvan proberen te beschrijven hoe het communie-gedeelte in de mensenwijdingsdienst is opgebouwd. Er worden eerst drie inleidende gebeden gesproken. Na elk gebed spreekt de rechter ministrant 'Ja, zo zij het'. Dan neemt de priester het brood, spreekt daarbij een zin die driemaal herhaald wordt, hij nuttigt het brood en spreekt dan nog een zin, waarna weer het 'Ja, zo zij het' klinkt. Nu is een heel intiem moment aangebroken, wat blijkt uit de zin die de priester dan spreekt. Vergelijkbaar met de wijze waarop het brood genomen werd, gebeurt daarna het overeenkomstige met de wijn, de ministrant antwoordt weer met 'Ja, zo zij het'. Dan volgt een afsluitend gedeelte met het antwoord van de ministrant. Vervolgens wordt de communie uitgereikt aan diegenen, die deze willen ontvangen. Voor velen is deze opbouw bekend.

Over de woorden die gesproken worden zou men vele boeken kunnen volschrijven. Enkele motieven zullen hier worden besproken. Aan het begin van het eerste gebed wordt gesproken over diegenen, die met Christus wandelen. Dat waren natuurlijk in de eerste plaats de discipelen en de andere mensen die Christus destijds in het heilige land gevolgd zijn. Maar je krijgt het gevoel dat het ook alle andere mensen zijn die in latere eeuwen Christus probeerden te volgen. Het wandelen met Christus wordt ook al eerder in de dienst genoemd. Je zou daarom ook kunnen zeggen dat het intensief meeleven en meevoltrekken van de mensenwijdingsdienst bij uitstek een wandelen met Christus is. Je wandelt als het ware met Christus door alle fasen en belevenissen van de dienst. Mede tot dezen, zo kunnen we denken, wordt gesproken.

En nu volgt er een aanhaling van woorden van Christus die we zo niet uit het Nieuwe

Testament of op andere wijze kennen. In het centrale gedeelte van de dienst, de transsubstantiatie, staan ook drie van dergelijke aanhalingen van woorden van Christus. En dus ook hier. Het centrale motief van deze woorden is de vrede – de vrede, waarin ook het gehele communie-gebeuren uitmondt, wanneer iedere communicant de zegen ontvangt met de woorden 'de vrede zij met u'.

Er zijn veel mensen die juist met dit motief van de vrede worstelen, soms levenslang. Want hoe kun je vrede krijgen met alle verschrikkingen, die in de wereld en soms ook in de persoonlijke biografie gebeuren? Ja, dat is soms ook uiterst moeilijk. Je zou kunnen zeggen: dat lukt niet alleen vanuit persoonlijke krachten, hoezeer je je er ook voor inspant. Maar met hulp van Christus kan het mogelijk worden, dat je toch vrede krijgt met alles wat er in de wereld en in je eigen leven gebeurt. Door Christus kun je namelijk meer naar de 'binnenkant' van al deze gebeurtenissen leren kijken en ga je zien dat moeilijkheden je juist ook in staat stellen om de innerlijke kracht te ontwikkelen om deze moeilijkheden te overwinnen. Alleen tegen grote weerstand in kun je deze kracht ontwikkelen. 'Niet zoals de wereld hem geeft, geef ik u deze vrede', zegt Christus in Joh. 16. Het is het gevoel van vrede dat uit het diepste van je wezen kan opwellen, juist in zeer moeilijke omstandigheden.

'Deze vrede met de wereld kan ook bij u zijn, omdat ik hem u geef', zegt Christus in de mensenwijdingsdienst.

Zondekrankheid en de dood

Met dit motief van de (on)vrede raken we aan twee andere overeenkomstige motieven, dingen, die nog dieper in ons wezen zijn binnengedrongen. Dat is ten eerste wat in het tweede voorbereidende gebed genoemd wordt 'de zondekrankheid' en dat is tenslotte de dood, die in het derde gebed aangeduid wordt.

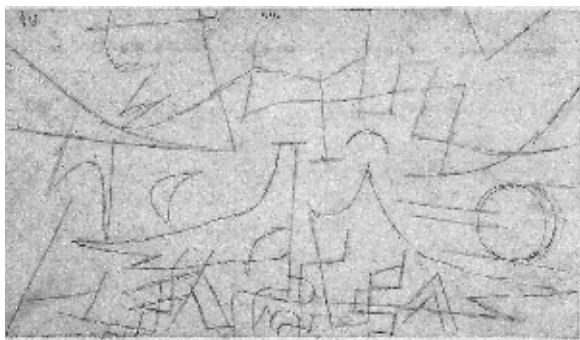
Je zou kunnen zeggen: gevoelens van vrede en onvrede zijn een aangelegenheid van de

ziel, daar kan ik met mijn Ik invloed op leren uitoefenen. Ziekte en gezondheid, respectievelijk leven en dood zitten in diepere lagen van ons wezen. Nu is met de zogenaamde zondekrankheid geen individuele ziekte bedoeld; voor die kwalen moet je naar een arts. De zondekrankheid echter is een algemene mensheidstoestand geworden sinds wij uit het paradijs verdreven zijn. Sindsdien is de harmonie tussen mens en wereld steeds meer een disharmonie geworden. We zijn uit de harmonie met de kosmos 'ter aarde gevallen'. Ook de dood, het moeten sterven, een laatste zekerheid van iedere mens, waarvoor we soms tóch zo bang zijn, is hierdoor veroorzaakt.

Deze disharmonie, deze ziekte, deze doodskrachten zitten zo diep in ons wezen dat wij er nauwelijks greep op krijgen. De positieve kant hiervan is weer dat het ons de mogelijkheid geeft tegen deze grootste weerstanden in te blijven groeien – te groeien naar het hoogste doel. Hierbij kan en wil Christus ons helpen. Hij is de wereldarts. Hij schenkt ons de genezende arts-enij (het sacrament): zijn lichaam en zijn bloed waardoor inderdaad de allergrootste weerstanden zo geordend worden dat wij verder kunnen groeien, dat wij ons verder kunnen ontwikkelen.

Dit alles heeft een heel groot perspectief. Dat blijkt ook wel uit de laatste woorden van een aantal communie-gebeden: 'in alle volgende tijdenronden', of 'opdat ik immer verder leve met u'. Wij kunnen in en met het goddelijke verder leven tot in een verre toekomst doordat Christus ons dit goddelijke op een nieuwe wijze schenkt. Nog iets over de zondekrankheid. Het overwinnen van de zondekrankheid hangt ook samen met hoe wij met de aarde verbonden zijn. In de pedagogie speelt dit proces van het aarden een belangrijke rol. Enerzijds heb je kinderen die niet willen of kunnen aarden en

anderzijds kinderen die juist te snel aarden. In beide gevallen wordt een harmonische ontwikkeling belemmerd en dat blijft ook zo in de latere levensfasen. De Christuskrachten die in de dienst zich verbinden met het brood – of juist het zout in het brood – geven ons de mogelijkheid om ons op de juiste wijze met de aarde te verbinden. De krachten die verbonden worden met de wijn geven de mogelijkheid om je op de juiste wijze boven het aardse te verheffen. Ik formuleer met opzet 'geven je de mogelijkheid', want de eigen inbreng van iedere mens blijft onder alle omstandigheden belangrijk. Het goddelijke wil ons niet overweldigen, maar schenkt ons een vrij ruimte, een mogelijkheid tot verdere ontwikkeling.

*'Konstructive Bindung von Himmel und Erde'
Paul Klee (1918), Bern*

Het ontvangen van de communie

Een collega-priester had eens tijdens de dienst met betrekking tot de gewijde substanties de belevenis: 'besef je wel dat dit het allerhoogste is wat er bestaat?'. Wat kunnen wij doen ter voorbereiding op het ontvangen van de communie – dit allerhoogste? Een besef ervan krijgen dat je met de communie inderdaad het allerhoogste mag ontvangen is een hulp bij de voorbereiding, hoewel dit besef je dan ook weer juist zou kunnen overweldigen en daarmee onvrij maken. Volmaakt hoeven wij niet te zijn om de communie te mogen ontvan-

gen. Wij zouden in dat geval de communie ook niet nodig hebben. Juist het besef van onvolmaaktheid, beter gezegd: het besef van onvoltooid-zijn, nog-niet-af-zijn, bereidt ons voor op het kunnen ontvangen van de communie.

Een hulp om eventueel opkomend egoïsme te overwinnen is de gedachte niet (alleen) iets voor je zelf te ontvangen, maar juist (ook) voor de wereld: ik hoop kracht te ontvangen om beter in de wereld te kunnen werken. Soms kan het belangrijk zijn om van te voren aan een of meerdere gestorvenen te denken, die je dan meeneemt in dit proces van het ontvangen van de communie; uiteraard altijd zonder gestorvenen ergens toe te dwingen. Voor gestorvenen kan de communie een toegangs-poort worden tot de levenden – zij kunnen zo hun helpende krachten naar ons zenden.

Onder alle omstandigheden is het belangrijk de communie niet uit gewoonte te ontvangen – zo van: het hoort er nu eenmaal bij. Vooral de voorafgaande avond is een goed moment om te besluiten de communie wél of niet te ontvangen. Men kan ook te vaak ter communie gaan, bijvoorbeeld in de Kersttijd wanneer

er elke dag een dienst is. Iedereen kan bij zichzelf leren aftasten wat juist is. Dat men eenmaal per week, in de regel op zondag, de communie ontvangt is hierbij het vanzelfsprekende. Het met een zekere regelmaat horen van het biechtsacrament is een heel belangrijke voorbereiding voor het ontvangen van de communie.

Van de gelegenheid van het schrijven van dit artikel maak ik met enige schroom gebruik om ook nog enkele praktische wenken te kunnen geven. Het brood, de hostie, ontvangt men het beste op de tong, niet tussen de lippen of tussen de tanden. Verder werkt het storend wanneer er lippenstift op de kelk achterblijft. Excuses, voor deze profane zaken aan het slot. Maar het is belangrijk dat het allerhoogste en zeer intieme ook in uiterlijke zin zo goed mogelijk verloopt.

Uiteraard heb ik vele aspecten van de communie niet kunnen noemen. Zeer aan te bevelen voor verdere studie is het nieuwste boek van Michael Debus: *Auferstehungskräfte im Schicksal – die Sakramente der Christengemeinschaft* (nog niet in het Nederlands vertaald).

Waardig communiceren

door Rudolf Frieling

(overgenomen uit C. Rau e.a. 'Vom Kultus-Erleben', vertaling: redactie)

In de eerste brief aan de gemeente Korinthe (hoofdstuk 11) geven misstanden in die gemeente Paulus aanleiding om te spreken over de gevaren van een 'onwaardig' communiceren. De communie wordt dan een soort 'oordeel'. Het komt steeds weer voor dat deze woorden van Paulus gewetensvolle mensen onzeker maken.

De vraag naar het 'waardige' of 'onwaardige' ontvangen wijst in de eerste plaats op het belang van een voorbereiding. Er zijn voorbeelden om bij aan te knopen. Je gaat niet naar een concert zonder je innerlijk in te stellen op de muziek die gaat komen. Ben je innerlijk to-

taal niet afgestemd dan 'heb je er niets aan'. Het is in te zien, dat je zo ook de communie iets tegemoet moet dragen.

Nu gaat Paulus nog een stap verder. Hij denkt niet slechts aan de mogelijkheid dat je er zonder enige vorm van voorbereiding 'niets aan hebt', maar je kunt daar ook schade van ondervinden. Wanneer we vanuit eigen intiemere levenservaringen verbindingsdraden kunnen leggen, dan hoeft dat niet als een onbegrijpelijk en onbehaaglijk aanvoelend dogma voor ons te staan. Hoor ik bijvoorbeeld zonder enige innerlijke aandacht hoogstaande muziek, dan blijft het er niet bij dat

ik daar 'niets aan heb'. De beleving wordt niet slechts tot nul gereduceerd, maar er ontstaat ook iets aan de min-kant dat negatief van aard is. Er stompt iets af in de ziel, die – aanvankelijk wellicht nauwelijks merkbaar – iets van haar fijnere waarnemings- en ervarings-mogelijkheden verliest. Iets groots dat ons tegemoet komt en dat we niet op passende wijze, niet 'waardig' ontvangen, laat ons niet zoals we daarvoor waren. Het schaadt ons, wanneer het ons niet tot heil kan zijn. Dit ligt in zijn aard, het kan er zelf niets aan doen dat het op deze wijze ons lot beïnvloedt.

Deze levenswetmatigheid geldt in hoge mate ook voor de communie. Paulus had weet van de hogere werkelijkheid die naar ons toe wil komen in het sacrament, dat niet slechts een uiterlijk gebaar is of een mooi, zinvol symbool. Het avondmaal is *meer* dan louter een teken. Daarom bestaat het gevaar van 'onwaardig' eten en drinken, wanneer je dat niet met de juiste instelling doet.

Waaruit bestaat die instelling? Wat is de 'waardigheid' die gevraagd wordt? De mensenwijdingsdienst zelf geeft de communie steeds weer een voorbereiding, wanneer we door de opeenvolgende delen van het evangelie, het offer en de verwandeling naar het ontvangen van het sacrament toe worden geleid. De communie staat niet aan het begin maar aan het eind van het wijdingsgebeuren. Daar komt dan nog de persoonlijke voorbereiding bij, de instelling waarmee je de dienst binnengaat. Het biechtsacrament, waar je in alle vrijheid een beroep op kunt doen, kan helpen deze persoonlijke voorbereiding van tijd tot tijd te vernieuwen. Het spreekt vanzelf dat het grondelement van de voorbereiding een stemming van eerbied voor het heilige is. Maar dan, wanneer we ons moeite hebben gegeven voor een bij het heilige passende zielengesteldheid, komen we er niet omheen te moeten constateren dat deze innerlijke oproep tot vroomheid toch nog niet alles kan zijn. We zien in dat we nog lang niet in staat zijn 'ons gehele menszijn' aan de verering van het goddelijke te wijden. Naast al onze goede

wil dragen we iets in ons dat niet van vandaag op morgen te verwandelen is, de 'oude Adam' in ons.

Zou de gevraagde waardigheid inhouden dat de voor de communie staande mens innerlijk van top tot teen, door en door gewijd moet zijn aan het goddelijke, dan hoeft je niet voor de communie naar voren te komen. Maar zo is het niet. Christus is een arts en zijn heilige maal is een artsensij. Het zou toch dwaas zijn wanneer een arts tot een zieke zou zeggen: 'Hier breng ik je een geneesmiddel, maar voorwaarde voor het innemen is dat je eerst gezond wordt'. De artsensij moet juist de strijd aanbinden met de ziekte en gezondheid te weeg helpen brengen. De waardigheid voor de communie kan dus niet bestaan in dat je van te voren reeds volmaakt moet zijn. Dat kunnen we niet en wanneer we het ons zouden inbeelden, vervallen we tot het ergste farizeïsme. De communie wil ons juist op de weg naar vervolmaking verder helpen (Mat. 5: 48).

Wat moet er dan nog aan het wekken van onze vererings- en aanbiddingskrachten worden toegevoegd? Paulus wijst hier op wanneer hij spreekt over het 'onderscheiden'. Hij zegt over de onwaardig communicerende dat die 'het lichaam des Heren niet onderscheidt'. Daaraan voorafgaand gaat het erover dat de mens 'zichzelf onderzoeken' moet. Het gaat hier dus om een bewustzijnsstap, die natuurlijk bij jeugdwijdelingen, die voor de eerste maal de communie ontvangen, nog niet ten volle ontwikkeld kan zijn; een stap die, naarmate de persoonlijkheid wakkerder en bewuster wordt, innerlijk moet worden gezet. 'Eerst onderscheiden, dan verbinden', zegt Goethe met betrekking tot het kennen der dingen, waarbij je eerst de afzonderlijke begrippen van elkaar moet afgrenzen voor je ze in een hogere gedachteschepping tot een organische eenheid kunt samenbrengen. Ook voor de communie geldt dat het zuivere onderscheiden hieraan vooraf moet gaan. Christus komt liefdevol naar de mens toe en is bereid zich met hem te verbinden. Nu is het aan

de mens 'zichzelf te onderzoeken' en zijn onvolkomenheid, zijn naast alle goede wil toch bestaande 'onaangepastheid' aan het goddelijke te onderkennen. Bij de christelijke altaardienst gaat altijd aan het ontvangen van het lichaam van Christus het woord van de hoofdman van Kapernaüm vooraf: 'Heer ik ben niet waardig dat gij binnengaat onder mijn dak'. Wie de mensenwijdingsdienst kent, zal de betreffende woorden herkennen. De mens maakt het onderscheid tussen zichzelf en de Christus, tussen de aan zondekrankheid lijdende mens en het heilige. Hij maakt zich bewust dat het niet vanzelfsprekend is dat de Christus bij hem wil binnengaan. Hij beseft

dat Christus met zijn beweging een afgrond overbrugt, die wij van ons uit, met al onze goede wil, niet alleen zouden kunnen overbruggen. Met dit onderscheid en deze zelfkennis nemen we zelf een voorschot op het 'oordeel': we zien de feitelijke toestand onder ogen en staan ervoor. Dan voltrekt het sacrament niet het 'oordeel', maar gaat in ons binnen als een geneesmiddel, een artsenij. Waar gaat het om bij de 'waardigheid'? In de eerste plaats om een vrome, vererende gestemdheid. Maar hieruit moet zelfkennis en, in deemoed, ons besef van 'onwaardigheid' voortvloeien. Dan maakt ons bewustzijn onze onwaardigheid waardig.

*"Ik ben niet waardig..." (Luk. 15). 'De terugkeer van de verloren zoon'
Rembrandt van Rijn (1642), Haarlem*

Tot vrede zijn wij geroepen

door Johannes Luijken (geestelijke, gemeente Zutphen)

In de communiegebeden van de mensenwijdingsdienst klinkt direct aan het begin het motief van de vrede met de wereld. Aan het eind bij het ontvangen van de communie is dit geworden tot 'vrede met U' en gaat zo met de mens mee de wereld in. Vrede en communie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wie de communie meedraagt draagt vrede mee. Wie vrede met zich draagt brengt iets van de communie de wereld in. Waarom is vrede eigenlijk zo moeilijk? Zijn wij van nature dan zulke onvredege wezens? We zeggen vaak dat we naar vrede verlangen. Maar zit vrede ons dan zo weinig in het bloed?

Onvrede in het bloed

Onvrede hangt nauw samen met de wijze waarop wij de wereld om ons heen ervaren. We halen ons bij wijze van proef iets voor de geest waarmee we onvrede hebben. Dat is meestal niet moeilijk. Hoe gaat dat in z'n werk? Om ergens onvrede mee te hebben moet je je daarvan min of meer bewust worden. Dat doe je door je er innerlijk buiten of tegenover te plaatsen. Het kan zijn dat je je helder bewust bent van je onvrede. Het kan ook zijn dat je je innerlijk al ergens tegenover of buiten hebt geplaatst en dat je je pas later of door iemand anders van de onvrede bewust wordt.

Dat wij ons tegenover de wereld om ons heen plaatsen zit in de menselijke natuur ingebakken. Wij maken onderscheid en onderscheiden ook ons zelf van de rest van de wereld. Dit is zo natuurlijk dat wanneer een mens dat niet doet of niet kan, je al gauw van een ziekte of stoornis spreekt. Er is ook op zichzelf niets verkeerd aan. Onderscheid maken mag met recht een gave van de mens worden genoemd. Dankzij die gave zijn we ontwaakt tot helder bewustzijn van de wereld om ons heen en van ons zelf. Dankzij die gave kunnen wij dingen benoemen, gebeurtenissen plaatsen. Het betekent echter ook dat wij los zijn geraakt van de wereld waarvan wij deel uitmaakten en ons ertegenover en erbuiten hebben gesteld. Het is de oeroude gave van Lucifer. Deze is tegelijk zegen en vloek voor de mensheid. Zegen omdat we al voor een deel tot menszijn mochten ontwaken als zelfbewuste wezens. En vloek omdat we daar-

mee het paradijs verloren hebben. Wat eigentijdser gezegd: we zijn blijven hangen in het onderscheiden en hebben de samenhang verloren. Onderscheid maken gebeurt dus vanuit een oeroude kracht. Maar we hebben nog geen drijfveer van gelijke kracht om ons weer met de wereld te verbinden. Die zit nog niet in onze natuur. Waar we verbinding aangaan, gebeurt dat gemakkelijk vanuit ons nog afgezonderd zijn. Dan doen persoonlijke behoeften en begeerten hun intrede. Dan willen we de wereld niet om wille van haarzelf maar vooral voor onszelf. We willen haar niet meer zoals ze is maar zoals we haar wensen, of jagen onze ideeën na. We maken er onze eigen wereld van en vervormen en misbruiken haar dus. Dit leidt altijd tot conflict en onvrede. Van nature zit de vrede ons nog niet in het bloed, de onvrede wel.

Tweede natuur

In alle kunsten en ambachten komen we een heel andere kant van de mens tegen. Wie zich wil bekwamen in schilderen of muziek of houtbewerking, zal heel veel moeten oefenen. En dat betekent dat je met jezelf aan de gang moet gaan. Eigenlijk is wat je van nature kan of hebt nooit genoeg. Het is slechts uitgangspunt. Er moeten vermogens bij ontwikkeld worden. Die zijn beslist niet natuurlijk te noemen. Je verwerft ze door gestage herhaaldelijke oefening. In alle kunsten en ambachten kun je de mensen tegenkomen die diep door dit oefenproces zijn heen gegaan. Hun bezig zijn met die kunst kan heel natuurlijk lijken en soms bedrieglijk eenvoudig.

Zodra je het echter zelf gaat proberen weet je wel beter. Het is werk, werk en nog eens werk. Bij die mensen is dat tweede natuur geworden. Een aangrijpend voorbeeld vind je in de latere schilderijen van Alexej von Jawlensky. Hij was lang trouw geweest aan een enkel thema: het menselijk gelaat. Geleidelijk aan verscheen in zijn gezichten meer en meer het kruis. Hij werd ziek en door de ziekte verwerden zijn handen eigenlijk tot onbeholpen knuisten. De schilderijen werden almaar ruwer en ruwer. Eigenlijk konden die handen nauwelijks meer een penseel vasthouden. Toen zijn de sterkste werken ontstaan. Er was door de jaren heen een tweede natuur in deze schilder opgebouwd, die van geen wijken wist. Achter het kruis-gelaat werd steeds meer een soort heilig gordijn zichtbaar. Het kruis werd steeds meer een doorgangsoord tussen verschillende werelden. In dat werk vind je de overwinning van de oefenende mens op de natuurlijke mens. De tweede natuur overwint de eerste natuur. Zijn werk werd alleen maar beter.

In de kunst en in ons werk is oefenen altijd specifiek. Het altaar is de plaats waar ons oefenen algemeen wordt. Daar gaat het om onze verhouding tot de hele wereld. Vanuit ons afgesloten en begrensde menszijn zoeken we de wereld waarin wij leven,

de mensen die daarin wonen en Gods liefde die ons en deze wereld draagt. Eigenlijk zijn we wel erg klein geworden door ons afgezonderd zijn, door de gave van Lucifer. De arts der mensen, zoals Christus genoemd wordt in de Michaëltijd, verandert en verruimt dan ook niet eens en vooral de mens maar doseert behoedzaam. En vooral: we worden uitgenodigd mee te doen. De communie is gave maar tegelijk ook uitnodiging tot oefenen, dat kan

'Grosse Meditation III - Das grosse Leiden'
Alexej von Jawlensky (1937), Wiesbaden

uitgroeien tot tweede natuur. En net als in de kunst ga je dat vrijwillig aan. Datgene wat je je eigen maakt, stapje voor stapje, wordt uiteindelijk sterker dan de hele natuurlijke mens bij de aanvang van het proces.

Door de gave van Christus aan te nemen en te gaan oefenen kunnen we tot een nieuw bewustzijn van de wereld om ons heen en uiteindelijk van onszelf. Daarin onderkennen wij onze plaats in de wereld en gaan haar willen om harentwillen en niet meer om onszelf. Dan ontluikt de vrede en wordt uiteindelijk tot een tweede natuur.

Oefenen

Hoe kun je iets wat toch vooral een gave lijkt te zijn oefenen? Dat is een vraag die bijvoorbeeld bij musiceren niets geheimzinnigs heeft. Door ermee aan de gang te gaan! Dan wordt het reëel, ook al omdat je dan pas alle weerbarstigheden echt tegenkomt. In de muziek is de gave of het talent niet voldoende om kunstenaar te worden. Het oefenen hoort er volledig bij. Pas die baart de kunst.

Dit geldt ook voor de gave van het altaar. We gaan de wereld in om te oefenen en dat valt helemaal niet mee. Het valt niet mee de wereld te begrijpen, elkaar te begrijpen, jezelf, je plaats in de wereld, die van anderen en in die wereld te werken.

Daar komt echter tegenwoordig een andere weg bij. Het voltrekken van de mensenwijdingsdienst zelf is een weg die wij tevoren afleggen om tot de communie te komen. Ooit kon dit deel worden overgelaten aan de priesters. Die voltrokken dan de heilige handelingen voor het volk Maar de christelijke weg is

een andere geworden. Het komt erop aan de heiliging van onze wereld door Christus mee te beleven en mee te voltrekken. We oefenen ons in het begrijpen, aannemen en mee willen doen met de wereld van Christus. Daardoor kan de communie iets worden waaraan wij zelf hebben mogen meewerken, waarin Christus ons heeft uitgenodigd met hem mee te doen. Hij wordt onze tweede natuur.

Zo oefenen is vrede oefenen. Ik wil niet nalaten naar een praktisch voorbeeld te wijzen dat al geruime tijd binnen onze Christengemeenschap bestaat en de laatste tijd toeneemt op verschillende plaatsen.

Er vinden jaarlijks in de zomer verschillende vredesoefenweken plaats waar bescheiden maar enthousiast wordt geoefend met – ik zou willen zeggen – de zegenstroom van de communie. Het gaat om die tweede natuur van de mens, die we dus nog niet hebben maar ons wel eigen kunnen maken. Deze weken blijven buiten de grote stroom van wereldgebeurtenissen en zijn ook niet politiek bedoeld. Het werk dat daar verzet wordt is echter van wezenlijk belang voor de wereld om ons heen en onze verhouding daartoe. Deze weken staan open voor iedereen die de achtergrond van de Christengemeenschap kan respecteren. Ze verheugen zich bovendien in een warme belangstelling en deelname van veelal trouwe en hard oefenende gemeenteleden. De dagelijkse mensenwijdingsdienst en het vele evangelie lezen staan in deze weken centraal, die telkens op andere plaatsen worden gehouden en elk jaar weer andere thema's hebben. Er valt nog zeer veel te oefenen.

Het bewogen begin

In een nieuwe serie artikelen wordt in de komende nummers van In beweging aandacht besteed aan pioniers in de Christengemeenschap. Niet alleen gaat het daarbij om een getrouwe weergave van hun biografieën, maar op de achtergrond ook om de vraag: wat heeft deze stichters bewogen en welke van hun impulsen zouden in onze tijd verder ontwikkeld kunnen worden? Kortom: door het 'miniatur' van de afzonderlijke biografie hopen we meer zicht te krijgen op de impulsen, die bij de pioniers van de Beweging tot religieuze vernieuwing van de aanvang af werkzaam zijn en die ons wellicht verder kunnen helpen.

De stichting van de Christengemeenschap zelf is een apart verhaal. Slechts met enkele gegevens duiden we hier de belangrijkste gebeurtenissen aan.¹ Op 16 september 1922 werd in het Goetheanum in Dornach de Christengemeenschap gesticht met het voltrekken van de eerste mensenwijdingsdienst door Friedrich Rittelmeyer. Vijfenveertig personen, die zich onder leiding van Rudolf Steiner op deze stichting hadden voorbereid, werden in de daarop volgende dagen tot priester gewijd. Zij verspreidden de Beweging tot religieuze vernieuwing over geheel Duitsland en later ook daarbuiten. In de afgelopen 85 jaar heeft de Christengemeenschap zich in ruim 280 gemeenten over alle werelddelen verbreid. In de periode tot aan het verbod van de Christengemeenschap door de nationaal-socialistische regering in 1941, werden alsnog honderd personen tot priester gewijd, waaronder vijf Nederlanders, die in ons land als pioniers voor de Christengemeenschap werkten. In 1926 werden Gerrit Gerretsen en Cornelis Los tot priester gewijd; later gevolgd door Ludovicus Mirandolle (1928), Jacobus Knijpenga (1934) en Jan Eekhof (1935). In dit eerste artikel van de nieuwe reeks staat Walter Gradenwitz, die voor het pionierswerk in Nederland een bijzondere rol speelde, in het middelpunt.

Herinneringen aan Walter Gradenwitz

door Jaap Vermeer (m.m.v. Bastiaan Baan)

Voor dit artikel is niet alleen gebruik gemaakt van de korte biografie van Gradenwitz, die in *Die Gründer der Christengemeinschaft* (Rudolf Gädeke, 1992) is verschenen, maar ook van op schrift gestelde herinneringen en karakterisering van collega-priesters, familieleden en vrienden van Walter Gradenwitz. In de 'Korte biografie' zijn de voornaamste feitelikheden verzameld, terwijl meer persoonlijke impressies zijn opgenomen onder 'Herinneringen van tijdgenoten'. De auteur heeft Walter Gradenwitz destijds meegemaakt in de filiaalgemeente Arnhem, die Gradenwitz vanuit Zeist verzorgde. Mevrouw Connie van Alphen de Veer-van der Sijp, bij wie Walter Gradenwitz in die tijd vaak logeerde, heeft hem ertoe aangezet dit artikel samen te stellen.

Korte biografie

Walter Hans Ferdinand Gradenwitz werd in Wiesbaden geboren in de adventstijd, op 5 december 1898. Zijn welgestelde ouders, van joodse afkomst, waren belijdende christenen, Walter werd Luthers gedoopt en opgevoed. Reeds vroeg ontpopte zich zijn talent voor schrijven en dichten. Zoon Christfried bewaart van zijn vader, onder de titel 'Reizen naar de lage landen', met de hand geschreven verslagen van vakantie-reizen die de familie naar de Belgische kust en naar Nederland ondernam; opgetekend op respectievelijk 11- en 13-jarige leeftijd, getuigend van een bijzondere opmerkingsgave en een groot taalgevoel.

Na de middelbare school ging zijn interesse aanvankelijk uit naar bouwkunde en natuur-

Walter Gradenwitz, omstreeks 1918

wetenschappen. Hij wilde later in staat zijn een kerk te bouwen! Spoedig echter stapte hij over naar theologie. In zijn studietijd maakte hij in Berlijn kennis met het talenwonder Hermann Beckh, hoogleraar Sanskriet en andere oosterse talen, en in Tübingen met de predikant Hermann Heisler. Via deze beiden leerde Walter Gradenwitz de antroposofie kennen. Alle drie traden toe tot de groep van 45, die in september 1922 in Dornach de priesterwijding ontving.

In het laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog had Walter zich gemeld als vrijwilliger voor hulp aan gewonde en stervende soldaten aan het oorlogsfront, ongetwijfeld onder de indruk van de tragiek van het lijden op de slagvelden en in de loopgraven en mogelijk ook in een onbewuste drang om de dood in de ogen te zien. Het *Ehrenkreuz* dat hij na de oorlog ontving zou in de Tweede Wereldoorlog zijn leven redden.

Na hun wijding zagen de nieuwe priesters het als hun taak gemeenten op te bouwen, om te

beginnen in het Duitse taalgebied. In enkele steden waren daarvoor al voorbereidingen getroffen. Walter Gradenwitz begon hiermee in de stad Pforzheim. In 1924 trouwde hij. Uit het huwelijk werden vijf kinderen geboren.

Na vijf jaar in Pforzheim gewerkt te hebben, werd hij naar Düsseldorf beroepen, een stad waar drie collega's vóór hem tevergeefs geprobeerd hadden een gemeente te vormen. Dankzij zijn inspirerende werkwijze gelukte hem dat wel, een bewijs van de bindende kracht die van zijn persoonlijkheid uitging. Telkens kon hij zijn collega-priesters in moeilijke omstandigheden zo helpen, dat zij hun weg konden vinden. In de kring van priesters werkte hij verzoenend en verbindend.

Intussen was in 1933 in Duitsland het nationaal-socialisme aan de macht gekomen. In 1935 mocht de Christengemeenschap niet langer in het openbaar werken, in 1941 volgde een algeheel verbod. In verband met het gevaar dat mensen van joodse afkomst liepen, werd Walter Gradenwitz door de leiding van de Christengemeenschap gevraagd Duitsland te verlaten. Heinrich Ogilvie, bewindsdrager in Nederland, vroeg hem naar ons land te komen en hier mee te werken. Aanvankelijk vond hij onderdak in Zeist, zonder zijn gezin, dat in Düsseldorf moest achterblijven; de nog zeer kleine Nederlandse gemeenten waren niet in staat een heel gezin te onderhouden. Zo begon een zwervend bestaan langs verschillende woonplaatsen. In 1937, toen Cornelis Los uit Rotterdam vertrok naar Hilversum, kreeg hij een plaats als tweede gemeentegeestelijke naast Jacobus Knijpena in Rotterdam.

Mede onder druk van de antisemitische terreur in Duitsland, die zich ontladde in de zg. *Kristallnacht*, vluchtte zijn vrouw met hun kinderen ook naar Nederland. De kinderen moesten aanvankelijk worden ondergebracht in pleeggezinnen, een ongelooflijke moeilijke situatie in grote armoede. Alle pioniers hadden het overigens materieel zeer moeilijk. Het was, zoals Rudolf Frieling later wel eens uitdrukte, een 'Kinderkruistocht'!

De inval van het Duitse leger in Nederland in mei 1940 en de vernietiging van de binnenstad van Rotterdam grepen Walter Gradenwitz zeer aan. Na het bombardement doorkruiste hij onvermoeibaar de rokende puinhopen op zoek naar gemeenteleden. Met grote onrust en bezorgdheid vroegen de gemeenteleden, verzameld in een bijeenkomst, zich af wat er gebeurd was, toen hij zonder jas terugkeerde van zijn zoektocht. Onderweg had hij zijn jas weggegeven; alle vermiste leden en vrienden van de gemeente had hij bezocht en ze een hart onder de riem gestoken.

Na twee jaar naast Knijpenga werkzaam geweest te zijn, moest hij op last van de autoriteiten de jodenster dragen en – zonder zijn gezin – naar Amsterdam verhuizen. Op zeker ogenblik kwam hij daar in een razzia terecht; het *Ehrenkreuz* redde hem toen van gevangenneming en deportatie. Later werd hij toch gevangengezet op het Bureau 'Endlösung der Judenfrage'. Heinrich Ogilvie had op dat moment zijn zoon Friedrich uit Duitsland over en beval deze om in soldatenuiform samen met mevrouw Gradenwitz naar dit bureau te gaan en haar naar binnen te loodsen. Zij wist rechtstreeks door te dringen tot de chef Aus der Fünten. Door de moedige interventie van mevrouw Gradenwitz werd haar man vrijgelaten. Na de oorlog werkte Walter Gradenwitz als gemeentegeestelijke tien jaar in Zeist en verzorgde van daaruit ook de filiaalgemeente Arnhem. In 1955, toen Jacobus Knijpenga van Rotterdam werd overgeplaatst naar Amsterdam, nam hij opnieuw zijn plaats in die gemeente in, naast mevrouw Hoek. In Zeist (en Arnhem) werd hij opgevolgd door Friedrich Ogilvie, na diens wijding tot priester.

Walter Gradenwitz, op de wereld gekomen in de adventstijd, stierf 62 jaar oud in de kersttijd op 28 december 1960 te Rotterdam. Na een zeer indrukwekkende preek tijdens de dienst op zondag 4 september ('Het was of een engel door hem sprak!') werd hij op de ochtend van de 5e september getroffen door een hersenbloeding, die hem eenzijdig verlamde en hem de spraak ontnam. Zo lag hij bijna vier

maanden tot de kersttijd. In de laatste weken leefde hij bewust naar het einde toe. Nadat hij in de namiddag van 24 december de sterfenswijding had ontvangen en de twee kerstdagen nog in familiekring had gevierd, nam hij op de derde dag bewust afscheid van zijn vrouw en kinderen, die hij herhaaldelijk de hand ten afscheid schudde. Om drie uur 's nachts zag hij nog eenmaal met wijd open ogen de kerstboom, sloot ze dan zelf en stierf. De dienst bij de crematie werd geleid door Rudolf Frieling, die daarvoor uit Stuttgart was overgekomen.

Walter Gradenwitz heeft zich zeer grondig verdiept in het Nederlandse volkskarakter en de Nederlandse taal, zo grondig zelfs, dat hij na enige tijd gedichten in het Nederlands schreef. Zijn collega Cornelis Los bewonderde hem daarom. Met de uitspraak van het Nederlands bleef hij altijd enige moeite houden en ook sommige Nederlandse gewoonten en zegswijzen bleven levenslang een raadsel voor hem. In zekere zin bleef hij zijn hele leven een vreemdeling.

Het welzijn van de antroposofische beweging ging hem zeer ter harte. Hij leed dan ook zeer onder de onenigheid tussen de Antroposofische Vereniging in Nederland en de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft. Hij onderhield goede betrekkingen met vertegenwoordigers van beide verenigingen, onder het motto 'Ik heb alleen met mensen te maken, niet met instanties'. Op zijn sterfbed kon zijn zoon hem tot zijn grote voldoening bericht geven van de voorgenomen hereniging.

Herinneringen van tijdgenoten

Connie van Alphen de Veer-van der Sijp

Het zou leuk zijn, als je kans zag onze pionier Walter Gradenwitz bekend te maken. Een christelijke jood: het christendom begon bij de joden. En Gradenwitz zei: 'Het christendom moet nog beginnen'. Hij schreef zijn drama's in de nacht. Het uiterlijke leven had op hem geen vat, terwijl hij innerlijk bezig was met het 'Koninkrijk'. Hij was de bescheidenheid zelve.

Heinrich Ogilvie

Het ware wezen van Walter Gradenwitz kwam tot leven in zijn sterven. Het werd duidelijk dat de poort van de dood zijn hele leven open had gestaan en dat de poort van de geboorte nooit gesloten was geweest.

Op zijn eigen stille manier was hij een echte zielzorger. Hij leefde mee met vele eenzame mensen en had merkwaardig veel connecties met mensen in andere kringen. Hij stond altijd positief tegenover iedereen die hij ontmoette, uit eerbied voor hun individualiteit. Nooit uitte hij negatieve kritiek; tegenover die van anderen wist hij altijd iets positiefs te stellen. Zo kon hij tussen mensen genezend werken. De dichter Gradenwitz was nauw met de priester en zielzorger verbonden. In zijn dichtwerken vond hij veelal de antwoorden op de vragen en problemen die zijn medemensen hem stelden en die hij vaak lang innerlijk met zich meedroeg, tot hij ze snel opschreef. Menig drama heeft hij in twee nachten achter elkaar stenografisch genoteerd – tijd van zijn dagelijkse beroepsarbeid wilde hij daar niet aan besteden.

Met zijn joodse erfenis heeft hij het altijd moeilijk gehad. Toen Friedrich Rittelmeyer op het congres in Essen in de jaren dertig, na zijn voordracht over de sociale impulsen van Mozes en de profeten hem lovend toesprak met de woorden: 'Het was alsof wij een wijze rabbi beluisterden', was hij treurig. Een bij velen bekende uitspraak was: 'De joden zouden christenen moeten worden'.

Jacobus Knijpenga

Hij leefde in zijn betrekking met mensen vaak in de sfeer waar karma werkt. Hij was daarin onverstoorbaar, ook als de omstanders dat niet begrepen. Karmische betrekkingen tussen mensen waren voor hem evident. Daarin toonde hij een grote mensenkennis. In het uiterlijke leven stond hij vaak niet-begrijpend hulpeloos en onbegrepen. Onder ons priesters wist hij scherpe tegenstellingen te verzoenen door tot bewustzijn te roepen wat in emoties was verstrikt. Door de oude wijsheid

die in hem leefde, was hij de laatste jaren altijd de verenigende en bindende figuur.

Friedegonda Lehmann-Los

Mijn herinnering aan de woorden van mijn vader, Cornelis Los, wat Walter Gradenwitz betreft. De beide collega's waren vriendschappelijk verbonden. Vader heeft tegenover mij geuit, dat hij Gradenwitz zo bewonderde wat zijn Nederlandse taalgevoel aangaat. Hij heeft nooit accentvrij Nederlands gesproken, maar sprak deze taal beter dan menig Nederlander! Niet alleen zijn woordkeus, maar ook het gebruik in het algemeen. Dat hij bovendien mooie gedichten in de Nederlandse taal schreef, vond vader bijzonder.

Hilde Gradenwitz

Het is alsof mijn man zijn naderend einde uit de sterren gewaar werd. Het laatste gedicht 'Sternenspeise' dat hij in ons boekje heeft opgetekend, moet zijn ontstaan in de nacht voorafgaand aan de attaque die hem van zijn spraak beroofde.

Sternenspeise

*Herr der Elemente,
Erde, Wasser, Luft und Licht -
Bräutigam der Seele:
Du vergaßest meiner nicht,
Da ich in der dunklen Tiefe
Weg und Ziel verlor -
Hebst mich in die Sternenreiche
Jede Nacht empor!*

*Reichst mir Trank in goldner Schale,
Segnest mir die Himmelsspeise,
Dass gestärkt in Erdentale
Ich vollende meine Reise.*

*Strahlend wirst Du einmal
Mir entgegentreten,
Neigst Dich, wenn ich treu geblieben,
Mir im Tod. -*

Christfried Gradenwitz

Hij had een verbinding met zowel ongebornen als met gestorvenen. Als klein kind al wist hij wat volwassenen eigenlijk wilden zeggen. Voor zijn kinderen maakte hij gedichten, die als horoscoop iets van de toekomstige mens lieten zien.

Siegwart Knijpenga

Ons gezin woonde vanaf eind 1939 in de Avenue Concordia 80 te Rotterdam. In dat huis was op de parterre een wand doorgebroken ter wille van de cultusruimte die daarin werd ingericht. Wijzelf hadden de keuken in het souterrain en woonden op de eerste etage. In het begin van de jaren veertig is toen het gezin Gradenwitz (Walter, Hilde met hun kinderen Michaela, Godwina, Christfried, Astrid en Hans) bij ons ingetrokken. Zij woonden bovenin op de tweede verdieping waar ik ook sliep, zodat zij er voor mij helemaal bij hoorden.

Wij verhuisden in 1956 naar Amsterdam en Walter en Hilde bleven wonen in de Avenue. Omdat Walter een attaque had gehad, zocht ik ze op. Het was de adventstijd van 1960, in de namiddag. Ik trof in de huiskamer Hilde aan, die na korte tijd zei dat het half zes was en dat ze dan haar man altijd een half uur voorlas uit het evangelie. Ik vroeg of ik dat deze keer mocht doen, waarmee Hilde instemde. Op mijn vraag wat ik zou lezen, antwoordde ze dat ik dat vrij mocht uitkiezen. Walter lag stil en ernstig zoals ik hem kende, met het hoofd recht op het kussen. Hij gaf, naar ik me herinner, geen teken van herkenning bij mijn begroeting. Hilde stak de kaars aan, verliet de kamer en ik nam het evangelieboek. Bij het eerste verhaal dat ik voorlas, zag ik geen reactie en ik bladerde verder om een volgende perikoop te zoeken. Ik moest daarbij telkens delen voor mezelf lezen om te zien of het een geschikt stuk was. Toen ik een passage doornam en bij een negatieve uitspraak kwam, onder andere over Judas, zag ik Gradenwitz opeens resoluut het hoofd schudden. Ik begreep dat

hij mijn gedachten waarnam en deze inhoud niet wenste. Ik heb in dat halve uur in het geheel misschien zes of zeven passages gelezen; ik weet echter nog dat ik bij het tevooren aftasten van de tekst drie keer, bij een negatieve uitspraak, zijn woordeloze afwijzing kreeg en dus iets anders opzocht. Het was de eerst keer dat ik waarnam, dat iemand mijn gedachten las.

Nadat hij een maand later was overleden, werd de dienst bij de crematie gehouden. De collega's stonden daarbij in gewaad in een kring om de kist. Ik zat zelf aan het andere eind van de ruimte op het balkon, omdat ik met de altviool de muziek verzorgde. Omdat ik daar alleen was en bovendien vanuit de hoogte een onbelemmerd overzicht had, kon ik mij geheel op het gebeuren rond de kist concentreren. Ik werd mij toen bewust dat de kring van geestelijken die daar stond mijn werkkring zou worden; de groep die

Walter Gradenwitz op latere leeftijd

daar stond, voelde ik als mijn groep. Door de hele samenhang waarin deze ervaring optrad en door de overeenkomstige latere ervaringen kan gezegd worden, dat de doden waarmee wij verbonden zijn ons soms de ogen kunnen openen voor dingen die wijzelf vanuit ons eigen bewustzijn niet zien. Ik leerde dat toen kennen en kreeg vertrouwen in de werkzaamheid van hen die ons zijn voorgedaan.

Karakterisering

Zoals uit het bovenstaande is gebleken, hebben al zijn bekenden en naaste familieleden Walter Gradenwitz ervaren als een zeer bijzondere persoonlijkheid met uitzonderlijke begaafdheden. Daar, waar de meeste mensen het raadselachtige en schijnbaar willekeurige lot met onbegrip en opstandigheid tegemoet treden, ging voor Walter Gradenwitz de deur juist open. Niet alleen werd daardoor bewerkstelligd, dat hij het lot met wijsheid en gelatenheid tegemoet kon treden, maar in verschillende situaties is aantoonbaar, dat hij al vóór een ingrijpende gebeurtenis wist wat zich zou voltrekken. Zo beleefde hij twee dagen vóór zijn gevangenneming door de SS zijn eigen weg naar de dodencel in een helder beeld. Hij schrijft daarop zijn 'Memento mori', een gedicht waarin het noodlot van de ter dood veroordeelde, die de strik al om zijn hals heeft, is getekend. Het gedicht (oorspronkelijk in de Duitse taal) eindigt met de volgende strofe:

*Dit is het huis, waar thans uw lot
U inhaalt - deinst ge niet terug?
Blijft vast uw blik?
Bewust uw blik? - Weet: God
Wacht op u. Hem zult ge aanschouwen.*

Aan de onverschrokkenheid van zijn vrouw is het te danken dat Walter Gradenwitz ternauwernood aan de dood kan ontkomen. Vanaf dat moment is hij meer dan ooit vertrouwd met de wereld van de gestorvenen. Hij leeft volbewust met de gestorvenen samen, in het bijzonder tijdens het voltrekken van de mensenwijdingsdienst. Hij ziet hoe tijdens de communie scharen van gestorvenen gevoed en gelaafd worden en hij neemt zich bewust voor, om na de dood de dierbare levenden vanuit zijn wereld te begeleiden. Met dit vaste voornemen gaat hij over de drempel. Ongetwijfeld behoort hij tot degenen die, 'Christus in zich opwekkend, ons zijn voorgegaan' en die onze pogingen met hun beschermende kracht overstralen.

Terugdenkend aan de beginvraag 'welke impulsen van de gestorvenen zouden in onze tijd verder ontwikkeld kunnen worden?' denk ik aan de kunst van het koninklijk omgaan met lotssituaties. Walter Gradenwitz was daarin een meester, die wist en voorzag hoe hij moest handelen. Maar op het moment dat wij lot, geboorte en dood met gelatenheid en overgave tegemoet treden, begeven wij ons al op de weg, die Gradenwitz soeverein heeft voorgeleefd.

Noot

¹⁾ Uitvoeriger zijn deze gebeurtenissen beschreven in onder meer *Die Gründer der Christengemeinschaft*, Rudolf Gádeke, 1992 en *De Christengemeenschap - een monografie*, Arie Boogert, 1981

Zoeken naar het juiste moment van sterven

door Wilma Bos (geestelijke, gemeente Leeuwarden)

We leven in een tijd waarin er steeds meer verantwoordelijkheid van ons gevraagd wordt voor gebieden, die vroeger niet in onze hand lagen. Door groeiende medische mogelijkheden aan het begin en aan het einde van het leven moeten we beslissingen nemen die nieuw zijn en veel van ons vragen. Daarbij is het niet alleen mogelijk geworden om door medisch handelen het leven te verlengen, maar door de Nederlandse wetgeving heeft de mens ook de vrijheid in handen gekregen om (weliswaar onder strenge criteria), verkortend in het leven in te grijpen. Het hele complex van vragen rondom het einde van het menselijke leven is daarmee nog ingewikkelder geworden. Maar wanneer een levensgebied onderwerp van onze vrijheid is geworden, is er geen weg terug meer. De gevaren daarvan zijn natuurlijk groot, maar gevaren hebben de mens nog nooit afgehouden van het gebruik maken van zijn vrijheid. Wel is het noodzakelijk dat een spiritueel mensbeeld ten grondslag ligt aan de nieuwe overwegingen die op ons toe komen. Een eerlijk zoeken daarnaar is de enige weg vooruit.

Tegenwoordig hebben nog maar weinig mensen een 'natuurlijke' dood. Vrijwel altijd worden medische handelingen toegepast, die op één of andere manier verkortend of verlangzamend op het proces inwerken. En hoewel binnen de Christengemeenschap zelden de vraag naar euthanasie opkomt, wil ik hier het verhaal vertellen van de laatste weken van een vrouw, die ik als priester mocht begeleiden. Het mag een voorbeeld zijn voor de processen, die in zo'n geval kunnen optreden.

De vrouw was 48 jaar oud, toen zij voor de tweede keer in haar leven kanker bleek te hebben. Ongeveer tien jaar eerder had ze de ziekte kunnen overwinnen en het was dus niet

verwonderlijk dat zij hoopte, dat dat ook deze keer het geval zou zijn. In het gezin waarin zij opgroeide had ze net als de andere kinderen de doop en de jeugdwijding in de Christengemeenschap ontvangen, maar daarna was er weinig contact meer geweest. Toen haar bewust werd, dat nu toch de eindfase van haar leven was aangebroken, zocht ze contact met een priester van de Christengemeenschap, omdat dat voor haar belangrijk was. Mijn gemeente was in de buurt en ik zocht haar in het ziekenhuis op. Ik beschreef de sacramenten, die haar voor en na het sterven zouden kunnen begeleiden en zij wilde deze weg graag op die manier gaan.

Toen zij begreep, dat haar levensweg nog maar enkele weken zou duren, had ze nog een andere wens: zelf het tijdstip van haar overlijden te mogen bepalen. Omdat de pijnbestrijding bij haar goed aansloeg, en zij dus geen 'onverdraaglijke pijn' had (een belangrijk criterium bij de toestemming tot euthanasie), wilde de arts niet meteen op haar verzoek ingaan. De patiënte vond dat heel moeilijk, ze voelde zich in haar vrijheid aangetast.

Wij hadden een gesprek, waarbij ze mij naar mijn standpunt vroeg. Ik zei haar dat ik persoonlijk grote moeite had met actieve levensbeëindiging en lichtte dat toe. De wens leefde zo sterk in haar, dat ik niet probeerde haar van mijn standpunt te overtuigen, maar ik koos ervoor om het proces met haar en haar familie aan te gaan. We stonden voor vragen, waarop geen kant en klare antwoorden bestaan en de enige mogelijkheid was om existentieel en zo eerlijk mogelijk te zoeken naar waarachtigheid. De meesten van haar familie, ook haar jong volwassen kinderen, waren niet voor een actief ingrijpen, maar wilden toch proberen haar wens te begrijpen.

Passend uur

In de weken die volgden kwam het tot spanningen, emotionele uitbarstingen en lange discussies, waarin toch ook altijd het wederzijdse respect voelbaar was. Het werd iedereen duidelijk dat deze energie eigenlijk beter besteed zou kunnen worden aan een waardig afscheid. Maar anderzijds klonk ook: dit hoort bij haar, ze heeft ons in haar leven al vaker nieuwe uitdagingen gegeven. De arts had het ook moeilijk met het steeds weer geuite verzoek en zij besloot, nadat zij met iedereen (ook met mij) gesproken had, dat er twee weken niet over actieve hulp bij sterven zou worden gesproken. Wanneer de patiënte daarna nog altijd die wens had, dan zou daarover weer opnieuw gesproken kunnen worden.

Eindelijk kwam er voor alle betrokkenen wat rust in de zaak. De zieke was het er zelf niet mee eens, maar kon toch zo af en toe toegeven, dat er in de tijd, dat zij eigenlijk al had willen sterven, nog waardevolle ontmoetingen hadden plaatsgehad. Ze werd tenslotte toch rustiger en ze stierf kort voor afloop van de gestelde twee weken, liefdevol omringd door een grote kring van familie en vrienden. De dag tevoren had ze de stervenswijding ontvangen. Tot slot kon toch iedereen met dankbaarheid terugkijken op de vaak pijnlijke weg die we samen met de nu gestorvene hadden afgelegd. Door haar verzoek werden we gedwongen om heel wakker te zijn, ieder voor zich had diep naar binnen moeten kijken om te bepalen wat voor hem of haar waar was en hoever ieder bereid was voor die waarheid te gaan. Door het feit dat euthanasie als mogelijkheid in alle openheid werd besproken moest ieder met inzet van de hele persoonlijkheid in de situatie staan. Meningingen hadden geen waarde, alleen het eigen geweten.

Het had altijd al bij de persoonlijkheid van deze vrouw gehoord, om haar omgeving uit te dagen en zo de vraag naar de essentie te stellen, werd mij verteld. Haar stervensproces was net zo en tenslotte was het geheel, inclusief alle moeilijke vragen, een groots gebeuren geweest.

Maar het verhaal was daarmee nog niet afgelopen. Een jaar later hoorde ik van een collega, dat iemand uit de omgeving van de familie enkele maanden na haar dood van haar had gedroomd. Het ging goed met haar, was de boodschap, en: "Zeg iedereen, dat ik op het juiste moment ben gestorven". Deze mededeling ontroerde mij. De herinnering aan de worsteling die we met elkaar hadden doorgemaakt kwam weer naar boven. Alle inspanning en moeite bleek een zoektocht te zijn geweest naar het juiste bij haar passende stervensogenblik.

Misschien is het de moeite waard om de vragen rondom euthanasie ook eens in dit licht te bezien: heeft ieder mens een bij hem of haar passend uur van sterven en kunnen we daarvoor weer een waarneming ontwikkelen? Deze vragen hebben toekomst.

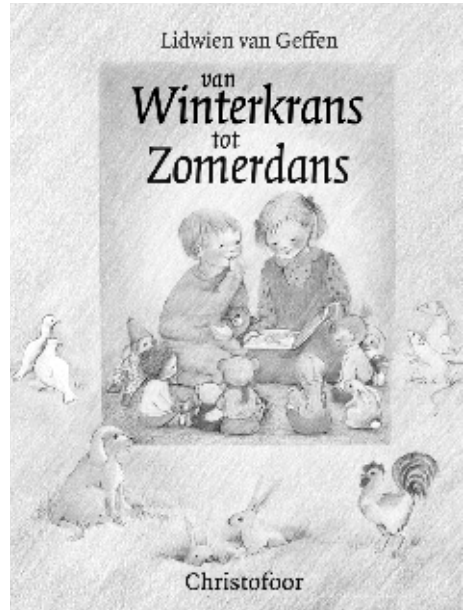

'De god Kairós', god uit de Griekse mythologie van de gunstige gelegenheid, het juiste moment. Relief in Benediktijnerklooster Trogir, Kroatië

Een kleurrijke reis

Van Winterkrans tot Zomerdans

Lidwien van Geffen, 32 p., Uitg. Christofoor

door José Mosseveld

(studente priesterseminarie Hamburg)

Het prentenboek 'Van winterkrans tot zomerdans' van Lidwien van Geffen maakt een kleurrijke reis langs alle seizoenen van het jaar. De kleurpotloodstreken brengen de wonderlijke wereld van de natuur dicht bij de beleavingswereld van het kind. De kinderblik wordt geopend voor de vele gezichten van de natuur in winter, lente, zomer en herfst. Het is duidelijk dat elk jaargetijde zijn eigen charme en specifieke kleur heeft, maar bovenal geeft de sfeertekening het plezier bij de verschillende bezigheden weer. De bijbehorende versjes brengen de stemming onder woorden die de kinderen kunnen beleven: variërend van

vreugde, stille verwachting tot verwondering. Er ontstaat in het prentenboek een verbinding tussen jaargetijden en jaarfeesten, die een speelse toegang biedt tot het van nature aanwezige religieuze gevoel van het kind. Het leven is immers een groot mysterie, waar het kind zich vol overgave in stort. Het wil die wonderlijke aardse wereld leren kennen. Met grote ogen en oren neemt het kind de vormen, de kleuren en de klanken in zich op. Hoe kun je als volwassen mens deze tere, kindelijke religiositeit zo begeleiden, dat het kind dit in zijn aardebestaan mee kan nemen en zich daardoor geborgen kan voelen?

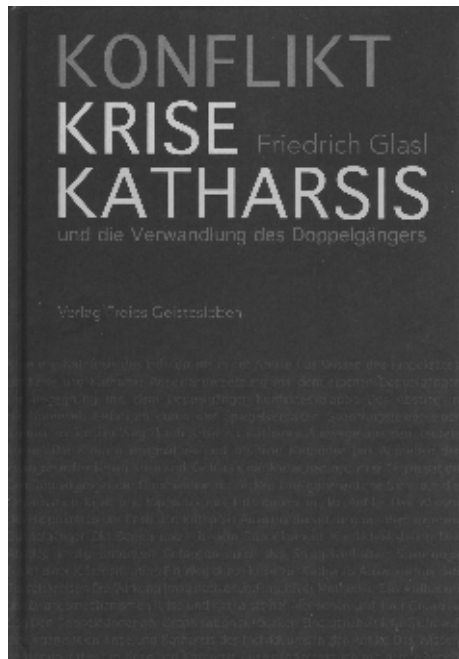
Als je omgaat met kinderen ontmoet je vanzelf religiositeit; kinderen nemen de wonderen van de wereld met openheid en overgave in zich op. Voor hen is alles verbonden met een groot geheim, met een geestelijke wereld die weeft in de aardesfeer. Ouders en kinderen kunnen in dit prentenboek een antwoord vinden op hun zoeken naar een religieuze gang door het jaar heen. Met name als kinderen nog niet groot genoeg zijn voor de zondagsdienst, maar ze wel door de jaarfeestvieringen in het gemeenteleven zijn opgenomen. Het kijken naar de prenten en het lezen van de gedichtjes van Lidwien van Geffen doen elk seizoen en jaarfeest even oplichten in een 'ander kader', zoals ook in de tekeningen is weergegeven. De prenten en gedichten roepen levendige herinneringen en voorpret op, die de jaarfeesten een extra glans in het hart geven.

De priester Rittelmeyer vroeg ooit aan Rudolf Steiner: 'Hoe vind ik in deze tijd een toegang tot Christus? Niet zoals Hij geweest is, maar zoals Hij nu in de wereld werkt.' Daarop kreeg hij het volgende antwoord: 'Dat is pas mogelijk wanneer men Christus gaat beleven in het jaarverloop.'

Hard werken aan jezelf

Konflikt, Krise, Katharsis und die Verwandlung des Doppelgängers

Friedrich Glasl, 128 p., Verlag Freies Geistesleben

door Nelle Amons-Smink

Voor wie de Duitse taal machtig is, is de titel van het boek van Friedrich Glasl en met name de ondertitel 'Verwandlung des Doppelgängers' bijzonder nieuwsgierig makend. Deze titel suggereert namelijk dat conflict, crisis en catharsis (reiniging of loutering) niet alleen met elkáár samenhangen, maar dat het door-maken en overwinnen ervan ook kunnen leiden tot het omvormen, verwandelen van je dubbelganger, je schaduw, je minder fraaie 'broeder'.

Eigenlijk is het een boek voor mensen, werkzaam als bemiddelaar/mediator in conflicten, of dat nu conflicten in bedrijven zijn of in het privé-leven, bijvoorbeeld bij echtscheidingen.

Maar tegelijkertijd is het erg interessant én bruikbaar voor iedereen. Want wie heeft er in zijn of haar leven nooit met een conflict of een crisis te maken? En wie streeft er in zo'n geval niet naar, een nieuwe heelheid te laten ontstaan uit wat er uit zag als een uitzichtloze strijd?

Als uitgangspunt voor zijn boek beschrijft Glasl de weg die de oude Grieken gingen wanneer zij genezing zochten in het Asklepieion, bijvoorbeeld in Epidaurus, op Kos of in Pergamom. De zieken doorliepen daarbij vier verschillende niveaus van therapie, waarna zij in het labyrint (waarin de Minotaurus, een soort draak/stier, huisde) tenslotte zodanig met zichzelf werden geconfronteerd dat een loutering, reiniging, catharsis kon volgen en zij, genezen, terug konden keren naar het normale leven. Je zou kunnen zeggen: zij werden in vier stappen – denk aan de mensenwijdingsdienst – zo grondig in lichaam en ziel gelouterd, dat zij als een ander mens hun leven weer konden opnemen. Op deze weg kwamen zij hun eigen schaduw, hun dubbelganger tegen, dat wil zeggen die delen van zichzelf waaraan zij door anderen liever niet herinnerd wilden worden: hun moeilijke, negatieve kanten, lastige karaktereigenschappen en allerlei ver weggestopte woede en verdriet. Wilden zij heel worden, dan moesten zij de strijd met deze schaduw, met de Minotaurus in zichzelf, aangaan zodat deze overwonnen en getemd zou kunnen worden. Glasl beschrijft hoe bij een conflict door de betrokkenen een soortgelijke weg gegaan moet worden, wil het niet eindigen in splitsing, uit elkaar vallen, een scheiding. Het is daarbij de taak van de mediator te proberen hen zodanig te begeleiden dat een nieuw geheel ontstaat van 'geheelden, genezenen'. Maar daarvoor is het wel nodig – en hij beschrijft in het boek de methode uitvoerig – dat deze mensen, net als de zieken in het Asklepieion, willen investeren in het conflict en bereid zijn hun eigen rol daarbij onder ogen te zien en de ontmoeting met de eigen dubbelganger aan te gaan en als het ware in de

eigen 'onderwereld' af te dalen, langs een trap met negen treden naar waar de eigen demonen zich ophouden, zoals in het labyrint de Minotaurus huisde. Een weg naar beneden. De schaamte vormt, zegt hij, daarbij een lastig obstakel, want die is als een sluier waarachter je je kunt verschuilen zodat je niet in alle scherpthe de lelijkheid van je eigen schaduw onder ogen hoeft te zien. Voor mij was dit laatste geheel nieuw, maar het zette wel aan tot nadenken.

Het boek is zo geschreven, dat iedereen de methode zou kunnen toepassen, in het privéleven zowel als in het beroepsleven. Dat vraagt echter wel om conflictpartners, aan wie het veel gelegen is een dreigende scheiding of een uit elkaar vallen koste wat kost te vermijden. Want het gaan van deze weg betekent hard werken, met name aan jezelf.

Een boek als dit wijst op mogelijkheden tot gezond maken, tot heel maken, tot verbinden, tot het ombuigen van eindeloos zich voortslepende en uitzichtloze ruzies. Een belangrijk boek, dat hopelijk binnen niet al te lange tijd in het Nederlands zal verschijnen.

